

El mas de Tolse. Evolució d'un domini senyorial (s. X – XIX)¹

Climent Miró i Tuset

Llicenciat en humanitats i doctorant a la Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona.
Institut d'Estudis Comarcals de l'Alt Urgell - Societat Andorrana de Ciències
climentmiro@gmail.com

Resum

El mas de Tolse. Evolució d'un domini senyorial (s. X – XIX)

Aquest article analitza l'evolució de Tolse com a domini senyorial del monestir de Sant Sadurn de Tavèrnoles i del Seminari d'Urgell. Engloba un període cronològic comprès entre el segle X i principis del XIX. El seu objectiu és constatar la pervivència d'aquesta vinculació senyorial.

Resumen

El "mas de Tolse". Evolución de un dominio señorial (s. X – XIX)

Este artículo analiza la evolución de Tolse como un dominio señorial del monasterio de San Sadurn de Tavèrnoles i del Seminario de Urgell. Engloba un periodo cronológico comprendido entre el siglo X i principios del XIX. Su objetivo es constatar la permanencia de esta vinculación señorial.

Résumé

Le "mas de Tolse". Evolution d'un domaine seigneurial (s. X – XIX)

Cet article analyse l'évolution de Tolse en tant que domaine du monastère de Sant Sadurn de Tavèrnoles et du Séminaire d'Urgell entre le Xe siècle et le début du XIXe. L'objectif principal est de confirmer la survie de ce lien seigneurial.

Abstract

The mas of Tolse. Evolution of a manorial domain (s. X – XIX)

This article analyses the evolution of Tolse as domain of the monastery of Saint Sadurn de Tavèrnoles and the Seminary of Urgell between the 10th century and the beginning of the 19th. The main objective is to verify the survival of this manorial connection.

Introducció

El mas de Tolse té els seus orígens en un vilar medieval que el segle X va passar a formar part dels dominis territorials del monestir veí de Sant Sadurn de Tavèrnoles. La seva jurisdicció es va mantenir lligada a la parròquia de Sant Julià de Lòria i a la del referit cenobi fins l'any 1592 quan va ser clausurat i els seus béns van passar a formar part del Seminari Tridentí que s'erigia a la Seu d'Urgell.² Com podem comprovar, la seva dependència jurisdiccional va ser motiu d'un plet que l'any 1699 va originar la publicació d'una sentència redactada al Llibre d'actes del Seminari, conservat a l'Arxiu Capitular d'Urgell. En aquest article tractem l'evolució d'aquest domini senyorial des de la seva aparició documental fins a la publicació d'un certificat notarial del 1838 referent a una

Creu del Coll del Rep.
Autor: Jordi Casamajor.
Fotografia extreta de
www.jordicasamajor.nirudia.com

1. Voldria agrair la col·laboració de l'Arxiu Nacional d'Andorra, l'Arxiu Comunal de Sant Julià de Lòria i l'Arxiu Diocesà d'Urgell. També voldria agrair la supervisió de les transcripcions a Carles Gascón, Benigne Marquès i Lluís Obiols; i a Xavier Planas l'ajuda en la localització toponímica.

2. BARAUT, CEBRIÀ: "Diplomatari de Tavèrnoles (segles XIV – XVI)" a *Urgellia*, núm. XIV, 1998 – 2001, p. 439 – 444, doc. 398.

ACU, Llibre d'actes del Seminari (1692), signatura 270 bis. f. 102' – 108'.

concordia del 1625. Treballarem la transformació del vil·lar en un mas i com es va compartir la seva jurisdicció dins d'Andorra. La pròpia existència del mas i del règim senyorial a Espanya en devia afavorir la perdurabilitat. Sense anar més lluny, a finals del segle XVIII encara s'esmenta la figura del rector del Seminari com a "senyor alodial" del mas.³ El nostre propòsit és demostrar la pervivència d'aquesta jurisdicció senyorial d'origen medieval dins del territori andorrà des del segle X fins al segle XIX.

En aquesta recerca hem treballat fonts documentals procedents de l'Arxiu Capitular d'Urgell i de l'Arxiu Diocesà de Solsona publicats a la revista *Urgellia*. També hem consultat documents procedents del Llibre d'actes del seminari, conservat a l'Arxiu Capitular d'Urgell, i fonts procedents de l'Arxiu del Comú de Sant Julià de Lòria digitalitzades i consultables a l'Arxiu Nacional d'Andorra.

Del vil·lar al mas

El monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles tenia el seu domini central en una àrea discontinua a la vall de la Valira compresa entre Castellciutat pel sud, i Tolse i Olivesa pel nord. Dins d'aquest domini hem de destacar el terme de Tavèrnoles, que estava centralitzat pel monestir i el vil·lar homònim. L'abadia tenia tota la jurisdicció en aquest terme, que comprenia també els llogarrets d'Anserall, Morters i Estelareny.⁴

Segons Cebrià Baraut és força probable que algunes adquisicions de Sant Sadurní de Tavèrnoles a Andorra ho foren d'abans del segle X.⁵ Sense deixar Baraut, a partir del segle XII la política territorial del cenobi en referència a Andorra se centrà en la conservació de les possessions i en un desinterès per adquirir-ne de noves. Baraut troba en els motius d'aquest canvi l'expansió comtal cap al Sud, en territori conquerit als andalusins, on hi havia terrenys més

rics i productius que als Pirineus.⁶ Un altre motiu podria ser el de la consolidació del poder senyorial a l'àrea pirinenca del Comtat d'Urgell. Quan els comtes s'establiren a la terra plana, els Castellbò, els Caboet i l'Església d'Urgell es convertiren en els grans senyors feudals d'aquest territori. Els monestirs, que sempre havien tingut el patronatge dels comtes, quedaren en una posició secundària en aquesta àrea, conservant els seus antics dominis jurisdiccionals.

Dels dominis andorrans de Sant Sadurní de Tavèrnoles, el mas de Tolse és dels que hauria perdurat més en el temps, atès que serà dels que passaran a formar part de les possessions del Seminari en el moment de la seva fundació l'any 1592.

El primer document de Tolse és una controvertida donació d'un comte Miró al monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles referida al vil·lar "*vocatur Tubine simul cum ipsa ecclesia Sancti Andree*".⁷ En aquella època primerenca el vil·lar de Tolse es relaciona amb el terme parroquial de Sant Julià de Lòria, del qual sempre en formarà part, aleshores integrat al territori urgellit. El document original de la donació, que no s'ha conservat, va ser transcrit el 1456 per ordre de l'abat Jaume Ibars.⁸ Segons aquesta còpia, que es conserva a l'Arxiu Diocesà de Solsona, el comte Miró va donar el vil·lar de Tolse a Sant Sadurní de Tavèrnoles el 20 d'agost de l'any 28 del regnat del rei Carles (867 si es tracta de Carles el Calb; o 925 si fa referència a Carles el Simple).⁹ Segons Cebrià Baraut, cap d'aquestes dues dates s'avindria amb les del comte Miró (948 - 966), germà de Borrell II, comte de Barcelona i d'Urgell. La primera data podria fer referència al comte Miró I, anomenat el Vell i vinculat a Conflent (870 - 896); i la segona al comte Miró II, anomenat el Jove, de Cerdanya (897 - 896). Seguint Baraut, la referència al document de l'abat Calort -la darrera menció del qual és del 835- refuta la possibilitat

3. Arxiu Nacional d'Andorra (ANA), fons de l'Arxiu Comunal de Sant Julià de Lòria (ACSJ), 520. Document 2 de l'apèndix.

4. Pronunciat "Tavernoles" pels habitants del poble d'Anserall.

5. BARAUT, CEBRIÀ: "Diplomatari del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX - XIII)" a *Urgellia*, núm. XII, 1994 - 1995, p. 31.

6. *Ibidem*, p. 31.

BARAUT, CEBRIÀ: *Cartulari de la Vall d'Andorra. Segles X - XIII*, vol. II. Andorra. Govern d'Andorra, 1990, p. 8.

7. BARAUT, CEBRIÀ: "Diplomatari del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX - XIII)" a *Urgellia*, núm. XII, 1994 - 1995, p. 80, 81, doc. 7.

8. Molt probablement Jaume Ibars devia ser un abat comendatari, no resident al monestir, habitual en aquella època.

9. BARAUT, CEBRIÀ: "Diplomatari del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX - XIII)" a *Urgellia*, núm. XII, 1994 - 1995, p. 33.

que algun d'aquests dos comtes puguin ser el d'aquest document.¹⁰ Per aquest motiu, Baraut creu que la donació es tracta d'un document fals, tot i ser redactat en època antiga, possiblement a finals del segle x o inicis de l'xi.¹¹ Una concòrdia de l'any 1625 relativa al terme de Tolse entre els propietaris del mas i els Cònsols del Comú de Sant Julià de Lòria atribueix la donació al comte Miró. L'acord fa referència a una còpia de l'any 1260 de la donació del comte Miró.¹²

El notari Pere Antoni Rossell redactà i signà aquest acord entre els propietaris del mas i el Comú de Sant Julià de Lòria. Pel que sembla, consultà aquesta còpia del segle XIII. Malauradament aquest protocol no s'ha conservat.¹³ Aquest acord va ser transcrit de l'original o d'una còpia al *Liber Bullarum*, redactat el segle XVIII. Aquest cartulari, que es conservava al Seminari d'Urgell, va desaparèixer cremat durant el saqueig que va patir aquesta institució religiosa i educativa l'any 1936 en el transcurs de la Guerra Civil (1936 – 1939). Mossèn Pere Pujol en redactà un regest en un manuscrit que en recull nombrosos del cartulari desaparegut.¹⁴

L'arxiu patrimonial de Casa Serola conserva una còpia d'aquest acord o concòrdia entre Tolse i el Comú de Sant Julià de Lòria.¹⁵ El Comú conserva un certificat de l'any 1838, escrit pel notari Pere Calvet i Serdaña.¹⁶ Aquest certificat

notarial és la transcripció d'una quarta còpia de l'original. Tot i que la donació de Miró és un document fals, còpia d'un possible original desaparegut, descriu com devia ser el territori d'aquell petit vilar situat al sud del terme de Sant Julià de Lòria, prop del riu Valira i a redós de l'església de Sant Andreu. Possiblement es tractava d'un domini d'origen comtal, com també ho eren d'altres ubicats en àrees properes que també passaren a dependre de Sant Sadurní de Tavèrnoles.¹⁷ El comte ho lliurava al monestir amb els delmes i les primícies que n'obtenia.¹⁸ La donació també comprenia casals, horts, terres, vinyes, i els seus arbres fruiters. El document descriu també les afrontacions del terme del vilar: les viles anomenades la Moixella i Fontaneda, el grau d'Aixovall, i el riu Negre.¹⁹ Aquests límits eren extrems, i d'alguna manera n'exageraven el domini, com ho feien altres afrontacions de l'època, probablement amb la voluntat d'incloure-hi petites parcel·les disperses o de marcar la rodalia de manera aproximada. El mateix document descriu de manera més precisa la rodalia, indicant un terme més petit i aproximat, tot i les incongruències, amb el que deu tenir actualment.²⁰ L'acta de consagració de l'església del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles del 1040 esmenta la dependència del vilar i l'església de Sant Andreu de Tolse, amb els referits delmes i primícies, i també amb l'afegit d'altres tributs: les oblacions i els cementiris.²¹

10. *Ibidem*, p. 78, doc. 5. Es tracta del precepte de l'emperador Lluís el Piadós referent al monestir de Sant Salvador de Vedella (13-3-835): "[...] Proinde noverit omnium fidelium sancte Dei ecclesie nostrorumque tam presentium quam futurorum industria quia Calortus, abba monasterii Sancti Saturnini, adiens serenitatem culminis vocabatur villa Tineosi, in pago videlicet bergense [...]".

11. *Ibidem*, p. 60.

12. *Ibidem*, p. 33.

13. De Pere Antoni Rossell se n'ha conservat un manual de prísies: ANA, Tribunal de Corts (TC), 234: "*Manual de prísies de diversos instruments rebuts per mi Pere Antoni Rossell, notari públic y ordinari de les valls de Andorra, comensant als 30 de novembre de l'any 1627*". I ANA, TC, 235: "*Manuale prizeriarum Antonii Montanya, loci de les Caldes, parochie et vallium Andorre, pro discreto Petro Antonio Rossell notariam et scribaniam regentis, die undecima mensis martii millesimo sexcentesimo vicesimo octavo in villa Andorre inceptum*".

14. ACU, Fons Pere Pujol, *Regestos del Liber Bullarum*, f. 219^v – 220.

15. ANA, Arxiu de Casa Serola (ACS), p. 6.

16. ANA, ACSJ, 875. Document 3 de l'apèndix.

17. BARAUT, CEBRIÀ: "Diplomatari del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles ix – XIII)" a *Urgellia*, núm. XII, 1994 – 1995, p. 99 – 100, doc. 28.

BARAUT, CEBRIÀ: *Cartulari de la Vall d'Andorra. Segles x – XIII*, vol. II. Andorra. Govern d'Andorra, 1990, p. 30 – 31, doc. 4.

18. BARAUT, CEBRIÀ: "Diplomatari del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles ix – XIII)" a *Urgellia*, núm. XII, 1994 – 1995, p. 80 – 81, doc. 7.

19. Riu situat al nord-oest de Tolse i que no hem de confondre amb el Runer, situat més al sud.

20. BARAUT, CEBRIÀ: "Diplomatari del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles ix – XIII)" a *Urgellia*, núm. XII, 1994 – 1995, p. 80 – 81, doc. 7: "[...] Et terminant ipso villare cum ipsa ecclesia, ex una parte in torrente qui discurrit inter Pedros et puio, et ex alia usque in via que vadit a Olonesa vel in ipso constructo de torrente, et ascendit per ipsam costam usque in rocam de Reb, et descendit per ipsa costam usque in torrentem qui discurrit de ipsa Moxela, et ascendit per aliam costam super ipso Boxadero, et vadit usque in ipsa roca subtu Moxela, et sich descendit in ipso gradu sutirano de Abresen, de .III°. in ipso grado prope ipso torrente qui discurrit in Albiniano, de .III°. vero parte terminatur in Banarto vel in ipsa strata publica [...]".

21. *Ibidem*, p. 128 – 133, doc. 59: "[...] Deinde et ipsam ecclesiam Sancti Andree apud Tubine cum decimis et primiciis et oblationibus et cimiteriis cum domibus, terris et vineis in illo villaro de ipso campo, cum omnibus sibi pertinentibus [...]".

Força temps després, el 1167, l'abat Berenguer, amb la congregació de monjos de Tavèrnoles, va establir Tolse com a mas. El van donar a Martí Bernat i a la seva muller, anomenada Maria, amb totes les seves pertinències i afrontacions.²² La transformació del vil·lar en mas reestructurà el terme de Tolse, encara que el document deixa entreveure l'existència d'un antic responsable o tinent anomenat Bernat Guillem, que restava a càrrec dels nous possessors.²³ Martí Bernat i Maria havien de ser fidels a Sant Sadurní de Tavèrnoles si volien conservar l'explotació, que podien llegar en herència a un dels seus fills. Els nous possessors restaven també lligats al monestir amb les condicions marcades en l'establiment d'aquest mas, com la divisió dels fruits de la collita, i el pagament de diferents tributs de les explotacions existents i futures.²⁴ Baraut esmenta el segle XIII com l'inici de la decadència del cenobi de la Valira. Molts documents palesen aquesta directriu negativa, que s'accelerà el segle XIV arreu d'Europa amb la crisi alimentària, la pesta, la disminució de la població per mort i migració, el consegüent abandó de terres, i la disminució de les rendes.²⁵ Un altre factor que no hem d'oblidar és el del començament de la Petita Edat de Gel. Durant el segle XV la regió patí una seqüència sísmica que també afectà el monestir.²⁶ Com a mostra de l'inici de la crisi del monestir, en referència a Tolse, l'abat Ramon, com a consegüència dels precs i demandes de la congregació de monjos, va lligar el 1215 les rendes i fruits

obtinguts del mas a la rebosteria del monestir. D'aquesta manera, el mas col·laborava directament en el manteniment alimentari de la comunitat del proper cenobi de Tavèrnoles.²⁷ En aquesta línia de decadència hem de destacar les pretensions episcopals d'apropiació de l'abadia amb la consegüent recaptació dels delmes i altres tributs dependents de les seves esglésies i parròquies.²⁸

De Sant Sadurní al Seminari

Ja en època moderna, el 1587, el possessor del mas, Simó, delmat per deutes que havia heretat dels seus avantpassats, posà els seus béns en poder de la Cort de Justícia de les valls d'Andorra amb la finalitat de pagar els seus creditors. Prèviament, aquests no li volgueren comprar les seves terres i prats. Antoni Vila, de Sant Julià de Lòria, com a procurador del monestir, assabentat que els béns de Simó serien dipositats a la Cort per ser distribuïts pels creditors, esmenà en aquell embarg que els propietaris dels béns i l'heretat de Tolse tenien l'obligació de pagar un cens anual de 18 sesterons de blat. Aquesta quantitat i les impagades estaven referenciades al llibre de Capbreu dels censos *comdalls* de Sant Sadurní de Tavèrnoles. Vila demanà a la Cort que els deutes al monestir s'incloguessin als béns a pagar. Per aquest motiu, el monestir rebé 200 lliures barceloneses; sobre el prat anomenat gran, 549 lliures i 10 sous; i sobre la terra dels castanyers amb els castanyers i altres arbres, 153 lliures més.²⁹ Creiem que

22. *Ibidem*, p. 228 – 229, doc. 165.

23. *Ibidem*, p. 228 – 229, doc. 165: “[...] de vineis quas plantavit Bernardo Guillermo donetis tertiam partem, de aliis medietatem [...] Sub tali conditione comendamus tibi Martino Bernardo eundem mansum ut dones Bernardo Guillermo comedere et bibere et vestire atque calsare in vita honorifice, cum aliis convenientiis quas convenisti Berengario priori quas tu scis, quo accepimus nos prefati a vobis iam dictis triginta solidos numorum [...]”.

24. *Ibidem*, p. 228 – 229, doc. 165: “[...] preterea persolvas omnibus eidem cenobio de expletis qui de eorum manso exhierint omnium ipsorum medietatem, ita ut nos mittamus medietatem seminis, de toto alio alaude donetis tertiam partem, de vineis quas plantavit Bernardo Guillermo donetis tertiam partem, de aliis medietatem. Alaudium vero et vinea de ipso gradu Pilonis ad amunt donamus vobis per casalium ab integro, et faciatis nobis servitium .II. cestarios rasos frumentum ac sextarium venaloni et canadas quinque de vino puro venales et quator argencias de carne et una quarta de civada [...]”. “[...] Et ipsas plantas que facitis, donetis nobis nostrisque successoribus tertiam partem fideliter et ad ipsa era sextarios duos ordeí et duos segali de cebadas pro bordia [...]”.

25. BOIS, GUY: *La gran depresión medieval: Siglos XIV y XV. El precedente de una crisis sistémica*. València. Universitat de València, 2009.

MIRÓ, CLIMENT: “El monestir de Santa Cecília d'Elins durant el segle XIV: la decadència i el seu trasllat a la vila de Castellbó” a *Interpontes*, núm. 3, 2014, p. 157.

26. TURU, VALENTÍ; GASCÓN, CARLES: “Pont Trencat: La seqüència sísmica de 1427-1428 a la Vall de la Valira” a *Interpontes*, núm. 1, 2010, p. 209.

27. BARAUT, CEBRIÀ: “Diplomatari del Monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX – XIII)” a *Urgellia*, núm. XII, 1994 – 1995, p. 281, doc. 229. “[...] Ita siquidem quod quilibet qui predictam expensam teneuerit per totum annum in perpetuum in unaque ebdomanada .II°. et .III°. feria det cuique fratrum .III°. ova, in quadagesima vero et in adventu Domini det unicuique fratrum convenientem scutellam ossarum et de sopes de pulcro pane et triticeo in predictis diebus per unaquamque ebdomanam [...]”.

28. *Ibidem*, p. 302, doc. 252; p. 310 – 314, doc. 260; p. 318 – 322, doc. 265.

29. BARAUT, CEBRIÀ: “Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles XIV-XVI)” a *Urgellia*, núm. XIV, 1998 – 2001, p. 436 – 438, doc. 396.

aquesta disminució de la propietat podria haver comportat una possible disgregació del seu parcel·lari, però en cap cas, del seu terme, atès que el monestir de Sant Sadurní en tindria bona part de la jurisdicció.

La formació dels Estats nacionals allunyà els centres de poder polític de les regions muntanyenques amb una conseqüent disminució de les rendes i del poder dels petits senyors baronials del país. Alguns membres d'aquesta noblesa local aviat donaren suport a grups de bandolers que es desplaçaven des del nord de la serralada del Pirineu cap al sud. Les autoritats els identificaven com a protestants, tot i que la majoria no ho eren.³⁰ De fet, l'aparició de les reformes protestants provocà la celebració del Concili de Trento, una reacció de reforç del catolicisme que se centrà bàsicament en tres àmbits: la formació de la clerecia, l'organització diocesana i de la litúrgia.

Pel que fa al primer àmbit, que és el que afecta a Sant Sadurní de Tavèrnoles, el papa Climent VIII acabà amb la dinàmica decadent del monestir el 1592 i ordenà amb les seves rendes erigir el Seminari Tridentí de la Seu d'Urgell. Aquesta nova institució procurà una major formació del clergat d'acord amb les directrius conciliars. La fundació del Col·legi de Sant Andreu de la Companyia de Jesús de la Seu d'Urgell també contribuïa a reforçar els aspectes ideològics i teològics del catolicisme local, a part de tenir cura de la formació educativa. A partir d'aquest moment, la història dels dominis de l'antic cenobi de la Valira quedarà lligada a la nova institució educativa i religiosa de dependència episcopal.

Pel que fa al segon àmbit, el rei Felip II proposà al Papa, com a barrera pel protestantisme, l'erecció de bisbats prop de la frontera amb França. Aquest va ser el cas de Jaca,

Barbastre i Solsona. D'aquesta manera el monarca, a banda de reforçar la barrera contra el protestantisme que hi havia a França, s'assegurava una major xarxa de fidelitats i un major control del territori.³¹

Pel que fa al tercer àmbit, la reforma de la litúrgia se centrà en la unificació del ritual de la missa, instituint la missa Tridentina. Trento també donà relleu a un reforç de la jerarquia del catolicisme.

Visures i concòrdies: Quart, Comú i particulars

La possible disgregació del parcel·lari de Tolse de finals del segle XVI podria tenir cert contrapunt durant el segle XVII, quan era un domini del Seminari. Els propietaris de Tolse adquiriren altres parcel·les que, a priori, estarien situades fora dels límits del seu terme, com seria el cas de la compra d'un comunal l'any 1636.³²

Algunes actes del Consell del Comú de Sant Julià de Lòria del segle XVII reflecteixen l'existència d'un parcel·lari de diferent propietat dins del terme de Tolse. Aquest seria el cas de l'arrendament, el 1656 per part del Comú, d'un prat situat dins d'aquest terme a Andreu Pal.³³ Temps després, el 1673, el Comú ordenà que unes eugues malaltes de cal Nagol s'establissin a les terres de la borda que aquesta família tenia al terme de Tolse.³⁴ L'any 1682 el Comú va vendre un tros de comunal a Batista Mirambel, a la roueda de Tolse sota el cortical del referit Nagol.³⁵

Les relacions dels propietaris de Tolse amb els veïns del Quart de Fontaneda pel que fa els límits de termes, rodalies i usos de la muntanya foren motiu de controvèrsies durant el segle XVII.³⁶ De fet, la concòrdia del 1625, tot i que la capitalitza la institució comunal, és conseqüència d'aquestes diferències sobre els usos i els límits territorials.

30. OBIOLS, LLUIS: "Dissentir en lo repartiment del bisbat: la reacció del Consolat de la Seu d'Urgell davant la creació del Bisbat de Solsona (1590 - 1623)" a *Oppidum. Revista cultural del Solsonès*, núm. 10, 2012, p. 21 - 42.

OBIOLS, LLUIS: *Lo niu de bandolers de Catalunya. Els setges del castell d'Arsèguel (1588 - 1592)*. La Seu d'Urgell. Edicions Salòria, 2012.

31. OBIOLS, LLUIS. "Dissentir en lo repartiment..." p. 21 - 42.

32. ACSJ, Acords del Comú, L02 0405. 12/03/1636. Es ven un tros de comunal sobre el camp mari a la casa de Tolse.

33. ACSJ, Acords del Comú, L02 0335.

34. ACSJ, Acords del Comú, L02 0133. 25/10/1673: "[...] dit dia arreste lo Consell y donet terra a les egues de Nagual per ser malaltes en ses possessions mateyx que es a la borda ten al terme de Tolze y que no les deyxey eyxir [...]".

35. ACSJ, Acords del Comú, L02 0272.

36. El 1561 existeix una súplica al Tribunal de Corts referent a drets de pastura de la casa de Tolse. ANA, TC, súplices, 751. Dada aportada per Lluís Obiols.

Segons Olivier Codina, els Quarts eren inicialment una associació de veïns que administrava l'ús de l'espai necessari per un nucli habitat que combinava l'agricultura i la ramaderia d'establació. Ocasionalment en treien llenya, fusta per la construcció i productes naturals, com herbes remeieres. Les terres dels Quarts se situarien a l'entorn d'aquests nuclis, a la part baixa de les vessants i al fons de la vall. Els Quarts canviaren la seva estructura veïnal per una de més purament administrativa quan es consolidaren els Comuns. Els Comuns van acabar acaparant la centralitat política en perjudici dels Quarts. Codina també reflexiona sobre l'existència d'uns nuclis de població dispersa que es trobaven a la perifèria dels nuclis principals dels Quarts.³⁷ El Quart de Fontaneda envoltava les terres del terme de Tolse per la part de muntanya fins arribar al riu Valira. Estava conformat per un nucli principal, Fontaneda, i una sèrie de nuclis dispersos com la Moixella o el Pui d'Olivesa, vinculat a Olivesa i a Abresem, un antic vilar medieval, com ho havia estat també Tolse.³⁸ Aquestes diferències prosseguiren més enllà de la concòrdia. Poc temps després, el 3 d'abril del 1628, els veïns del mas de Tolse i del Quart de Fontaneda dugueren les seves desavinences a una visura. El motiu no era altre que els drets de pastura. Els propietaris de Tolse pretenien pasturar en uns terrenys del terme del Quart: els solans de Soquer i de Mossers, i les costes del Jou i de la Moixella. Per contra, els veïns del Quart volien accedir al terme de Tolse. Els visuradors determinaren que els veïns de Tolse podrien pasturar al solà de Soquer i a la costa de Jou i no

als altres llocs. Mentre que els del Quart de Fontaneda no podien entrar dins del terme de Tolse.³⁹

Aquestes limitacions configuraven la singularitat que tenia Tolse respecte el Quart de Fontaneda, i de retruc, de tota la Parròquia de Sant Julià de Lòria. Per una banda tenien cert dret a fer ús d'aquests recursos propers, que conformarien part del territori del Quart, i per l'altra el seu terme restava tancat a l'ús que en podien fer el veïns del Quart.

Pel que sembla, els problemes sobre els usos dels recursos entre els veïns i el mas de Tolse continuaren i s'allargaren en el temps. L'1 de juliol del 1657, el Comú de Sant Julià de Lòria acordà que el cònsol Antoni Nagol, Andreu Pal, Jaume Mitjavila, Pere Bringué, Antoni Bou i Antoni Soler, sentenciessin sobre una qüestió que tenia la casa de Tolse amb la Parròquia per l'ús de llenyar que havia fet Martí del Pui d'Olivesa.⁴⁰ Entre aquests homes s'hi trobava Antoni Soler, propietari del mas de Tolse, que temps després, el 1658, es queixà al Comú que Pere Bringué del Pui d'Olivesa, un altre dels comissionats, també havia llenyat al seu terme. En aquesta ocasió, el Comú acordà que Bringué no llenyés més dins del terme de Tolse.⁴¹ El 1659, el Consell del Comú sentencià que Bringué del Pui d'Olivesa no podia llenyar ni pasturar al terme de Tolse. Aquest acord sorgí després que el propietari del mas mostrés al Comú una carta del notari Maties Ribot.⁴² Poc temps després, el 24 de febrer del 1661, el Comú ordenà a Bringué que no pasturés més les seves cabres i ovelles dins del terme de Tolse i el cominava a fer-ho a la muntanya de Rocafort.⁴³

37. CODINA, OLIVIER: *De fer et de laine. Les vallées andorranes du XVIe au XIXe siècle*. Perpinyà. Universitat de Perpinyà (Presses Universitaires de Perpignan), 2005, p. 33.

38. Els quarts de Sant Julià de Lòria eren el de Baix, el de Dalt, Nagol, Bixessarri, Aixirivall, Auvinyà i Fontaneda. FITÉ, RICARD: *Introducció al dret administratiu andorrà*. Col·lecció Monumenta Andorrana, núm. 4. Andorra la Vella. Editorial Casal i Vall, 1974, p. 38.

39. ACSJ, Acords del Comú, L02 0501 i L02 0502.

BASCOMPTÉ, DOMÈNEC: *Diplomatari de la Vall d'Andorra. Segle XVIII*. Andorra. Govern d'Andorra, 1997, doc. 45, p. 173 - 174. Extret de l'ANA, ACSJ, Llibre d'actes (1617 - 1787), f. 280.

40. ACSJ, Acords del Comú, L02 0253.

41. ACSJ, Acords del Comú, L02 0303.

42. ACSJ, Acords del Comú, L02 0256.

43. ACSJ, Acords del Comú, L02 0033. 16/2/1661: "[...] *Dit dia arreste lo Consell que atès lo dit Bringué del Puy a menat les cabres y ovelles al terme se li a sinyale fer lo següent primerament que vaja al solà de Rocafort fins al sarrat en vista de Ayxovall y a la part de coll de Jou tot sarrat fins al camí qui va al torrent dels aberadors y dret amunt al peu del roch de la hegua y també se li done tot lo solà de lo Quer per anar a pasturar lo prat de dit Suep (?) també si li mane a dit Bringué que no entro ab cabres y hovelles al terme de des acenyalet al bestiar de Tolse y tot lo sobre dit tindrà dit Bringué en pena del cot de la parròchia [...]*".

El mateix dia, Antoni Soler, del mas de Tolse, aportà un manament del veguer Anton Peguera que donava facultat als cònsols i consellers perquè s'executés. No disposem d'aquest document i tampoc tenim constància que es referís als plets que tenia la casa de Tolse amb els seus veïns (ACSJ, Acords del Comú, L02 0033).

L'any 1663, Antoni Soler de Tolse va demanar al Comú fer una altra visura per la rodalia del seu terme.⁴⁴ Les disputes pels termes i els seus usos entre Tolse i cal Bringué del Pui d'Olivesa continuaren: el Comú de Sant Julià ordenà el 1675 a Francesc Bringué Vila que eixamplés el camí de Tolse que passava per les seves terres.⁴⁵ El Comú demanà el 1697 al propietari de Tolse una acta de concòrdia que va firmar amb el Gastó de Fontaneda i una altra que va firmar amb el Bringué del Pui d'Olivesa.⁴⁶

La pròpia configuració de les desavinences termenals ens porten a afirmar que el Comú en capitalitzava la major part. El Quart de Fontaneda ho fa amb la concòrdia del 1628, tot i que aquesta acta es conserva a l'Arxiu del Comú de Sant Julià de Lòria. Durant el segle XVII el Comú ja estava plenament immers en una dinàmica d'enfortiment davant dels Quarts, que en aquella època ja es trobaven com a entitats administratives subsidiàries.

La pertinença de Tolse (1699)

Aquests plets que tenien els veïns, i la pròpia naturalesa de la jurisdicció de Tolse dins de la Parròquia de Sant Julià de Lòria, conduïren el 1699 a una sentència arbitral sobre la naturalesa del referit terme entre els prínceps i el Consell General d'una banda i el Seminari de la Seu d'Urgell de l'altra. El doctor en lleis de la Seu d'Urgell, Tomàs Feu,⁴⁷ actuà com a jutge i va deliberar en el conflicte. Un altre doctor en lleis, Rafael de Cruïlles,⁴⁸ veguer Episcopal, hi intervenia en nom del reverent Germà Guillamó, prevere i

rector del Seminari. El síndic de les Valls, Joan Antoni Torres,⁴⁹ va intervenir en nom del Consell General; i Francesc Julià Cano⁵⁰ en nom del bisbe d'Urgell, com a Príncep sobirà que era d'Andorra.⁵¹

Damunt de la taula hi havia una diferència que enfrontava el rector del Seminari amb el Consell General per la pertinença política i jurisdiccional del mas de Tolse. El rector hi era com a senyor jurisdiccional d'Anserall "i les seves dependències", entenent aquí l'antic terme de Sant Sadurní de Tavèrnoles i els seus dominis, en aquell moment pertanyents al Seminari. El Consell General defensava els seus interessos polítics i els dels Coprínceps ("per l'interès que pertany als Prínceps de dites valls i també sobre propi interès polítics").⁵²

El rector del Seminari pretenia exercir tota la jurisdicció econòmica i política del terme de Tolse (civil i criminal, mer i mixt imperi, alta i baixa). Per la seva banda, el Consell General pretenia tot el contrari, i afirmava que els Prínceps l'ostentaven tota. Pel que sembla, les dues parts presentaren documents i escriptures, que en el cas del Seminari devien ser en bona part provinents de l'arxiu de l'antic monestir. Aquest arxiu compartiria probablement una doble ubicació: el Seminari i l'església parroquial d'Anserall, que havia estat l'abacial de Sant Sadurní de Tavèrnoles. Cal recordar que aquesta parròquia i el seu terme estaven vinculats jurisdiccionalment al Seminari.

El doctor Tomàs Feu resolgué que amb la documentació presentada pel Consell General, pel que fa a la jurisdicció

44. ACSJ, Acords del Comú, L02 0198.

45. ACSJ, Acords del Comú, L02 0140.

46. ACSJ, Acords del Comú, L03 0096. Podria guardar relació amb les actes del comú del 1657, 1658 i 1659 especificades més amunt.

47. Tomàs Feu era membre d'una notable família de lletrats i notaris de la Seu d'Urgell.

48. Els Cruïlles eren una família originària de Girona. Un membre d'aquesta família, Ignasi de Cruïlles Sarriera, va ser un destacat canonge de la Catedral d'Urgell. MUI, MONTSERRAT: "El gironí Ignasi de Cruïlles de Sarriera, canonge d'Urgell (1683 - 1731). La capella de la Mare de Déu de Montserrat i el sagrari llevadís" a *Urgellia*, núm. XIX, 2015 - 2018, p. 493 - 550.

49. Joan Antoni Torres era membre d'una notable família de prohoms de la Mosquera (Encamp). En aquella època aquesta família tenia una companyia ramadera de bestiar oví amb els Areny Torres d'Ordino (9.000 caps de bestiar). Aquesta casa família també dedicà part de la seva activitat econòmica a la producció de ferro, a l'agricultura i al comerç.

CODINA, OLIVIER. *Op. cit.*, p. 157, 195, 242, 272, 301, 304, 335, 349, 364, 396, 412 i 423.

50. Julián Cano Thebar era un clergue toledà nascut cap al 1646. Era un carmelità, doctor en teologia, que acabà essent prior del col·legi d'aquesta orde a Madrid, predicador reial i qualificador de la inquisició. Fou presentat al rei com a bisbe d'Urgell i nomenat el 1695. El Consell de la Terra acordà els detalls de la recepció per quan hagué de pujar a jurar els privilegis. El 1699, any de la sentència, assistí al concili de Tarragona. A causa de les seves simpaties amb el rei Felip V, es refugià a Castella el 1705. Atesa la seva fidelitat, Felip V el proposà com a bisbe d'Àvila, on morí el 1719. BARAUT, CEBRIÀ; CASTELLS, JESÚS; MARQUÉS, BENIGNE; MOLINÉ, ENRIC. "Episcopatge de l'Església d'Urgell (segles VI - XXI)" a *Urgellia*, núm. XIV, 1998 - 2001, p. 94.

BASCOMTE, DOMÈNEC. *Op. cit.*, p. 369 - 370, doc. 137.

51. Arxiu Capitular d'Urgell, Llibre d'actes del Seminari (1692), p. 116, signatura 270 bis. Document 1 de l'apèndix.

52. *Ibidem*, p. 116, signatura 270 bis.

econòmica i política, la casa i el mas de Tolse estava subjecte a la seva autoritat, “d’antiquíssima consuetud i observància” i “sos habitants estan i deuen estar en quant al predit subjectes al Consell de dites valls i Consell particular de la parròquia”. En referència a unes escriptures que presentà el doctor Cruïlles, els delmes i els censos recaptats havien d’anar al Seminari.⁵³

Davant del dubte que li deuria sorgir arran de la documentació aportada per ambdós litigants, el doctor Feu no va poder determinar quina era la jurisdicció privativa de Tolse i resolgué que a partir d’aquell moment la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi, i alta i baixa, era indivisa entre els oficials dels Prínceps de les Valls d’Andorra i els del Seminari. A partir d’aquell moment, l’oficial de justícia que tractés un plet a Tolse l’hauria d’acabar. En cas d’apel·lació, el litigant no ho podria fer al superior d’aquest oficial de l’altra jurisdicció.⁵⁴

La sentència també estipulava que en cas d’una rodalia o visura sobre diferències de terme, si la demanda provenia d’un habitant d’Andorra hi hauria d’assistir un batlle d’Andorra. En cas que la demanda provingués d’algun habitant de Tolse, els visuradors haurien de ser de la parròquia i el batlle hauria de ser el del Seminari. En un tercer supòsit, si provingués d’un foraster, aquest podria escollir l’assistència d’un dels batlles d’Andorra o el del Seminari. El que desitgés.⁵⁵

El contingut d’aquest acord definí sobre el paper les diferències que hi podien haver sobre la naturalesa de Tolse. La presència d’aquesta decisió no deturà les diferències i plets que enfrontaren els habitants del mas de Tolse, el Quart de Fontaneda i el Comú de Sant Julià de Lòria.

Visures amb particulars

Sense anar més lluny, uns anys més tard, el 1730, Francisco Camisó, el Gastó de Fontaneda, demanà al Comú de Sant Julià de Lòria una visura per resoldre una diferència a la partida de Moixella que tenia amb Joan Ricart, propietari del mas de Tolse.⁵⁶ Les diferències entre els Tolse i els Gastó provocaren el 1732 que el Comú de Sant Julià de Lòria ho deixés en mans del Consell de la Vall i del Síndic.⁵⁷

El Comú va nomenar el 1741 una comissió, formada per Francisco Escabrós i Jaume Baixench –amb l’acord del rector del seminari–, per una diferència que tenia amb el mas de Tolse sobre uns límits situats al peu d’un prat a prop del Valira, propietat del veí Germà Font.⁵⁸ Un any més tard, el 1742, el Comú nomenà Josep Moles Mateu i el mas de Tolse Anton Puig perquè tractessin una diferència que guardava relació amb un arenal que el propietari de Tolse reclamava com a seu. Segons el Comú, abans de l’any 1726, quan hi hagué un aiguat, aquell arenal formava part del curs del riu Valira. Els representants acordaren que l’arenal era comunal.⁵⁹ Dos anys després, el 1744, el Comú de Sant Julià de Lòria va vendre un altre arenal, possiblement es tractava del mateix o un de proper, a Germà Font. Aquest arenal es trobava a la partida compresa entre el mas de Tolse i el peu del prat del referit comprador, el de la diferència de terme entre el Comú i Tolse de l’any 1741.

Temps després, el 18 de maig del 1776, el Comú nomenava dos comissionats per un altre plet: el doctor Ignasi Fiter i Rossell i Bartomeu Bou, àlies Toni de Pere. Per la seva banda, el propietari del mas de Tolse nomenà com a comissionats Baptista Bons i Esteve Rossa.⁶⁰ El 18 d’agost el Comú va comissionar l’esmentat doctor Ignasi Fiter perquè

53. *Ibidem*, p. 116, signatura 270 bis.

54. *Ibidem*, p. 116, signatura 270 bis.

55. *Ibidem*, p. 116, signatura 270 bis.

56. ACSJ, Acords del Comú, L03 0308.

57. ACSJ, Acords del Comú, L03 0321. 11/08/1732: “[...] Dia 11 de Agost de 1732 se a tingut Consell manat y Campana tocada per si y afecte de una pendència den Tolse ab Consell de la Parròquia de Sant Julià o a presentat al Consell de la Vall y lo Consell

de la Vall a respost y ho ha deixat en mans del síndic per posar medi en aqueja pendència dit dia se fa mensió [...]”.

58. ACSJ, Acords del Comú, L03 0373.

59. ACSJ, Acords del Comú, L03 0378 i L03 0505.

60. ACSJ, Acords del Comú, L04 0154.

es reunís amb el rector del Seminari per tractar sobre la trencada del terme de Tolse amb el del Comú.⁶¹ Possiblement aquests nomenaments guarden relació amb les disputes termenals de l'entorn del peu del prat de Germà Font.⁶²

Durant el mes d'octubre del 1776 uns comissionats del Comú, del propietari del mas de Tolse, Guillem Soler, i del rector del Seminari, com a senyor jurisdiccional de Tolse, realitzaren una altra visura d'aquest terme. En aquesta visura s'especificà que un tros de prat que delimitaren dins del terme de Tolse es tornés al propietari del mas. Anteriorment el Comú havia venut aquest prat a Isidre Font, veí de Sant Julià de Lòria, que no el volgué tornar. S'acordà que Isidre Font es quedés el tros de prat. Aquesta decisió judicial va ser motiu d'apel·lació per part del propietari del mas.⁶³

Ja al segle XIX, l'any 1811 hi hagué una sentència de visura de primera instància per una qüestió de fites entre el Gastó de Fontaneda i el mas de Tolse.⁶⁴ Pocs anys més tard, el 1817 hi hagué una visura de tercera instància per un plet iniciat per Julià Ribes de Tolse contra Simeó Canturri, àlies Bou, de Fontaneda.⁶⁵ Una altra diferència fou motiu d'una rodalia l'any 1837 duta a terme per Lluís Riba, cònsol de la Massana, i Tomàs Palmitjavila, cònsol d'Encamp.⁶⁶ Poc després, el 1838, possiblement per l'existència d'un altre plet, o possiblement perquè el Comú en pogués tenir una còpia autenticada, el notari Pere Calvet i Serdaña expedí el 9 de novembre una còpia de la concòrdia de l'any 1625.⁶⁷

Les qüestions territorials que acabaren davant d'un tribunal de veeduria amb la conseqüent visura no conformen una singularitat del terme de Tolse, atès que són corrents entre veïns. La singularitat és la pròpia jurisdicció de Tolse, atès el seu origen com a domini monacal. Aquesta qüestió, lluny

d'amortir-se amb l'arribada del liberalisme a Espanya i la finalització de les senyories baronials i senyorials, sembla que continuà a Tolse al llarg del segle XIX.

Conclusió

Tolse constitueix un terme amb una singularitat dins del Principat d'Andorra. El vilar de dependència comtal fou motiu d'una controvertida donació al monestir benedictí de Sant Sadurní de Tavèrnoles pel fet que l'únic document que s'ha conservat d'aquest acte és fals. Tolse constituïa la part superior del domini central del monestir de Sant Sadurní. L'establiment del mas deuria dinamitzar-ne l'explotació. La propera presència dels protestants francesos a la vessant nord del Pirineu i el Concili de Trento van motivar la fundació del Seminari de la Seu d'Urgell. Les rendes del decadent i clausurat monestir de Sant Sadurní enfortiren la seva erecció. A partir d'aquell moment Tolse va dependre també jurisdiccionalment de la nova institució d'ensenyança religiosa.

La pròpia configuració del seu terme i els usos que es feien del territori proper (agrícola i ramader d'estabulació) motivà un seguit de diferències entre Tolse i el Quart de Fontaneda i el Comú de Sant Julià de Lòria. Aquestes diferències van perdurar al llarg dels segles XVII i XVIII. Al segle XIX les sentències de visura entre veïns, particulars, també foren remarcables, encara que usuals arreu d'Andorra.

La pertinença i la jurisdicció de Tolse va ser motiu d'una concòrdia de referència el 1625 i d'una sentència arbitral el 1699. Aquesta concòrdia va ser un document clau que ratificà la jurisdicció del mas fins l'any 1838, quan el notari Pere Calvet i Serdaña en redactà el certificat que es conserva a l'arxiu del Comú de Sant Julià de Lòria.

La sentència arbitral del 1699 determinà la pertinença i la

61. ACSJ, Acords del Comú, L04 0158.

62. El propietari del mas i Isidre Font Bonet, per una banda, i per l'altra els cònsols del Comú de Sant Julià de Lòria, comparegueren el 21 de maig del 1777 davant del batlle Antoni Bons Jordà per resoldre el litigi de la venda que va fer el Comú a Germà Font, difunt, d'un tros de terreny, possiblement un arenal (ACSJ, 522).⁶³ Aquesta compareixença sembla relacionada amb el plet que tenien el propietari del mas, el Comú i Isidre Font.

63. ANA, ACSJ, 520. Document 2 de l'apèndix.

64. ANA, Notaria de Marc Vila (NMV), 853.

65. ANA, NMV, 883.

66. ANA, ACSJ, 120.

67. ANA, ACSJ, 875. Document 3 de l'apèndix.

jurisdicció de Tolse entre els Coprínceps i el Consell amb el Seminari de la Seu d'Urgell. Aquest document hauria de ser objecte d'un estudi més ampli a través de consultes exhaustives a d'altres fonts documentals, públiques i privades, que per motius de temps no hem pogut realitzar. La seva redacció i guarda al Llibre d'actes del Seminari de la Seu d'Urgell en denota la importància. També mereixeria una recerca més àmplia el seguit de plets de caràcter territorial, usuals al país, amb el Comú i el Quart, amb una consulta exhaustiva de les sentències del Tribunal de Corts, els protocols notariais i els arxius particulars. La pròpia existència del mas de Tolse demostra la pervivència d'una jurisdicció d'origen medieval que

romangué a l'Edat Moderna i al començament de la Contemporània. Els plets termenals que esmenten els representants del Seminari en són un clar exemple. Aquest és el cas del rector, "com a senyor jurisdiccional del lloch de Ancerall y ses dependències",⁶⁸ "com a tal señor directe, y alodial del mas de Tolse",⁶⁹ o "per consegüent administrador de les rendes y altres emoluments de dit monestir y abadiat de Sant Serni de Tabernoles".⁷⁰ També ho és del representant judicial, el batlle esmentat en la sentència del 1699,⁷¹ que en aquest cas podria recaure també en la persona del batlle d'Anserall,⁷² i també la figura d'un notari i escriba oficial.⁷³

68. ACU, Llibre d'actes del Seminari (1692), p. 116, signatura 270 bis. Document 1 de l'apèndix.

69. ANA, ACSJ, 520. Document 2 de l'apèndix.

70. ANA, ACSJ, 875. Document 3 de l'apèndix.

71. ACU, Llibre d'actes del Seminari (1692), p. 116, signatura 270 bis. Document 1

72. ANA, ACSJ, 875. Document 3 de l'apèndix.

73. ANA, ACSJ, 875. Document 3 de l'apèndix.

Document 1

La Seu d'Urgell, 21 de març de 1699

El doctor en lleis Tomàs Feu promulga una sentència arbitral sobre la pertinença i la jurisdicció del Mas de Tolse a instàncies de Rafael Cruilles, veguer episcopal, que actua com a representant del rector del Seminari de la Seu d'Urgell i senyor jurisdiccional d'Anserall; i de Joan Antoni Torres, síndic de les valls d'Andorra, que actua com a representant del Consell General i del bisbe Francesc Julián Cano. El doctor Feu conclou que el mas pertany en el polític i econòmic a les valls d'Andorra i està subjecte al Consell General i al Comú de Sant Julià de Lòria; els delmes i censos es pagaran al seminari; i la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi, alta i baixa s'exercirà per indivís per oficials dels prínceps i per oficials del seminari.

ACU, Llibre d'actes del Seminari (1692), p. 116 (resta de pàgines no numerades), signatura 270 bis.

Nosaltres, lo doctor Rafel Cruilles, veguer de Andorra, elegit y nomenat per lo reverent Germà Guillamó prebrey y rector del Seminari que vuy és, y Joan Antoni Torres, síndich de les valls de Andorra, elegit y nomenat per part del Concell de dites valls, obrant de ordre del ihústríssim y reverendíssim senyor dom Francesc Julián Cano, bisbe de Urgell, príncep Sobirà de les valls de Andorra, a efecte de decidir y terminar les qüestions que y ha entre lo dit reverent rector y casa del Seminari, com a senyor jurisdiccional del lloch de Ancerall y ses dependències, y lo Concell de dites valls de Andorra per lo interès que pertany als prínceps de dites valls, y també per son propi interès polítich en y sobre la casa y mas de Tolse y son terme, pretenent dit rector del Seminari com a señor predit tenir y exercir tota jurisdicció econòmica y política, civil, criminal, mer y mitg imperi, alta y baixa en dita casa y terme de Tolse y dit Concell de la Vall, pretenent lo contrari, ans bé pretenent pertànyer a dit Concell la jurisdicció econòmica y política, y als prínceps de dites valls tota jurisdicció civil y criminal, mer y mitg imperi, alta y baixa, per lo qual efecte havent vist mirat y attentament raconegut les escriptures y papers que per una y altra de les dites parts sens són

estats ensenyats, y havent tingut per ço differentes conferències junt ab lo doctor Thomàs Feu de la present Ciutat de Urgell, per est efecte per nosaltres cridat y nomenat per a tenir major acert en la deliberació y la resolució que havem presa que és del tenor següent:

Primerament attenent y considerant que dels papers y escriptures que per part del Concell de dita vall sens són estades ensenyades, resulta clarament que en quant al polítich y econòmic y mòdica coherció sobre les coses políticas y econòmicas, és la dita casa y mas y terme de Tolse subjecte al Concell de dita vall y ésser eixa la antiquíssima consuetut y observància. Per ço determinam y declaram que la dita casa, mas y terme de Tolse en quant al polítich y econòmic y mòdica coherció és dins del terme y confins de les valls de Andorra, y que la dita casa y terme y sos habitants estan y deuen estar en quant al predit subjectes al Concell de dites valls y Concell particular de la parròchia, sí y segons com altre qualsevol habitant de dites valls, observant y subjectant-se a tot allò que qualsevol habitant de ellas està subjecte.

Ítem per quant nos consta llegítimament de les escriptures que havem vistes que les dècimes y censos de dits casa y terme de Tolse, tocan y espectan a la casa del Seminari de la present ciutat, determinam y declaram que aquelles y aquells aja y dega rébrer independentment lo rector del Seminari que vuy és y per temps ser, si y de la mateixa manera que fins lo dia de vuy ses observat.

Ítem attès que dels papers y escriptures que havem vist no havem pogut determinar a qui toca la jurisdicció privativa de dita casa y terme de Tolse, per ço, per evitar contínues molèsties y dissencions y sens perjudici dels drets, tant a quiscuna de les parts dites com als dits prínceps pertanyents y espectants als quals no entenem perjudicar, ans bé entenem preservar aquells drets a qualsevol sia que pertangan pro bono pacis, determinam y declaram que ara y en avant, la dita jurisdicció tant civil com criminal, mer y mitx imperi, alta y baixa, en dita casa, mas y terme de Tolse, se exercesca cumulative y per indivís per los oficials dels prínceps de dites valls de Andorra y oficials de la dita casa del Seminari, de tal manera que lo oficial que primer aurà previngut lo judici axí civil com criminal davant de ell, se dega finir y terminar segons dret, lley, ús, pràctica y

consuetut que ell dega servir, y la apellació de ell se aja de fer al superior de dit official, y que en ninguna manera pugua lo altre official de la altra jurisdicció, que no tindrà la prevenció del judici, entrometer-se ni inmiscuir-se en la cognició de dita causa o causes civils y criminals, ni dependents ni emergents de elles. Y en cas y aja dupte sobre la prevenció, pretenent quiscú dels officials aver-se-li primer denunciat lo cas criminal o fets altres procehiments, o demanada justícia civil, en tal cas se dega averiguar ab papers o testimonis ex bono et equo qui primer aurà previngut lo judici, conferint-se per ço los dos officials en la dita casa de Tolse, y averiguada la prevenció dega lo que no aurà previngut cessar de pretenció deixant la coneixensa a aquell que aurà previngut lo judici. Y en cas no obstant tota esta diligència fos turbida la determinació de la prevenció, en tal cas degan concórrer los dos officials en la declaració de la causa en primera instància. Y per ço, per fer dita declaració, se degan conferir tots dos en la casa de Tolse avisant-se lo un al altre. Y la apellació de ells sia ad libitum de la part apellant al jutge superior de un o altre dels dits officials.

Ítem per evitar tot gènere de controvèrsia y disenció, declaram y determinam que attès que les visures de térmens, aygües, boschs, camins y demés, etcètera, són pertanyents al econòmic y polític així que deuen fer-se com està acostumat en dita casa per los prohòmens y visuradors de dita vall y parròchia, empero moltes vegades és necessària la assistència de un official de justícia com per rébrer testimonis, o altremet en tal cas, declaram y determinam, que si la visura és demanada per algun, o alguns de dites valls, dega assistir lo batlle de les valls de Andorra. Y si es demanada per los habitants de dita casa, mas y terme de Tolse, en tal cas encara que los visuradors sian com deuen de la parròchia de Sant Julià, en tal cas dega assistir lo batlle del Seminari per lo efecte predit, e si serà demanada per altre o altres que no seran de la dita casa y terme de Tolse ni de les dites valls de Andorra, en tal cas tinga la llibertat la part que demanarà la visura demanar també la assistència a un dels dits batlles de Andorra y Seminari aquell que els apareixerà. Y així ho firmam en la Ciutat de Urgell als vint y un de mars de mil sis-cents noranta y nou.

doctor Rafel Cruylles, veguer.

Joan Antoni Torres, síndich.

Et Feu utriusque iuris doctor.

Carta lecta et publicata fuit huiusmodi arbitralis sententia, provisio seu declaratio per dictos dominos Raphaellem Cruylles, iuris utriusque doctorem vicarium, Joannem Antonium Torres, sindicum, et Thomam Feu, iuris utriusque doctorem, in palatio episcopali urgellensi die vigesima prima mensis martii anno a nativitate Domini millesimo sexcentesimo nonagesimo nono. Perlegente me, Petro Dalmau, auctoritatibus apostolica et regia notario publico Civitatis Urgelli, instrumento et presentibus quoque protestibus reverendo Felice Gallart canonico, villae Trempi, et Hyeronimo Sanxo notario, Civitatis Urgelli, ad presenta vocatis specialiterque et assumptis.

Sig(+)num meum Petri Dalmau, auctoritatibus apostolica et regia notarii publici Civitatis Urgelli, qui huiusmodi sententiae instrumentum recepi scribere feci et clausi in fidem.

Document 2

La Seu d'Urgell, 9 d'octubre del 1777

Citació judicial a Esteve Roca, comissionat i cònsol en cap del Comú de Sant Julià de Lòria, i a Isidre Font, també d'aquella vila, perquè compareguin davant del tribunal per respondre a una súplica de Guillem Soler, del mas de Tolse, referent a la propietat d'un tros de prat que es troba dins del terme de Tolse i que el Comú de Sant Julià de Lòria vengué a Isidre Font.

ANA, ACSJ, 520.

Nos, lo doctor Joan Martí y Riera, en la Ciutat d'Urgell populat per sa magestad christianíssima (que Déu guardi), y per lo il·lustríssim señor bisbe de Urgell, príncep soberà de las valls de Andorra y jutge supremo de ditas valls.

Als honorables batlles, nuncios y demés oficials de la Cúria de ellas salut en lo Señor,

Sabreu com per part a Guillem Soler, àlias Tolse, pagès del mas de Tolse, parròquia de Sant Julià de Lòria de las mateixas valls, lo dia present e infrascrit, nos ha presentat una súplica del thenor següent:

Magnífich señor jutge de las valls de Andorra, Guillem Soler,

àlias Tolse del mas de Tolse, parròquia de Sant Julià de las mateixas valls, com en dret tinga lloch devan vostra mercè compareix y diu que habent comparegut devan Anton Bons Jordà, batlle de aquellas valls, en 25 de setembre del present any, dirigint sa pretenció contra lo Comú de la vila de San Julià de Lòria, eo per ell contra Esteve Roca, son comisionat el cònsol en cap, per a què dit Comú, inseguint la seva terminació feta en lo octubre del any pasat de mi set-sents setanta y sis, per los comisionats del mateix Comú, del suplicant y del rector del Col·legi Tridentino de Urgell, y com a tal señor directe, y alodial del mas de Tolse, ab la qual terminació dits comisionats dividiren ab tota rectitut lo comprès dins del terme de Tolse y lo restant del Comú de dita vila, y per consegüent reintegrès al suplicant un pedàs de terra, li falta, que se encontra dins la rodalia del mas de Tolse, per ser son dueño y llegítim posehedor. No obstant, habent comparegut també Isidro Font, de la mateixa vila, rehusant deixar la dita terra que és un tros de prat comprès dins la rodalia de Tolse, ab lo supòsit que lo dit Comú los hauria venut y ab altres pretextos que no proceheixen en dret, attenant dit señor la resistència de dit Isidro Font, y en ninguna manera la justificada pretenció del suplicant com ni tampoch la oferta del Comú de resarcir al dit Isidro Font tot quant hagués pagat per rahó de dit tros de terra, no reparà en sentenciar, declarar y pronunciar que lo suplicant no perturbia al dit Isidro Font en la posició de dit tros de prat, suposant tenir-lo en virtut de las concebudas vendas fetas per lo Comú de Sant Julià, imposant perpetu silenci en la pretenció del suplicant y condemnat-lo als gastos de aquella sentència, com tot és de véurer de la còpia de aquella, que fe e fahent y en quant se acompanya per insertada y esent com és la tal sentència notòriament nulla, perjudicial y gravatòria, de aquella, se apella lo suplicant dins llegítim temps, cuya appellació li admeté en 4 del present lo referit batlle, remetent-la a un com consta ab decret del mateix dia 4 del corrent, continuat en lo peu de la còpia produïda. Y volent ara continuar la dita appellació devan vostra mercè y son tribunal:

Per lo tant suplica, que incertada la producta a dit fi, sian despachadas lletras citatòrias, mandatòrias e inibitòrias segons estil, dirigidas al Comú de la vila de Sant Julià, y al

citad Isidro Font, y batlle Antoni Bons Jordà, y per a tot sian fetas las provisions y manaments segons estil, y tot com millor en dret tinga lloch. Oficial i procurador. Giberga.

Al peu de la qual fou per nos feta la provisió següent:

Die nona octobris millesimo septingentesimo septuagesimo septimo, admisa et quatenus inseratur, expediantur litterae, citatoriae et inibitioniae petitae de juxta stilum. Marti judex.

Y nos inseguin lo tenor de ella vos diem y manam, que de part nostra, citeu com nos citar manam als dits Esteva Roca, comisionat de dita vila de Sant Julià de Lòria y son cònsol en cap, y a Isidro Font, per a què, dins lo termini de deu dias contadors des de la notificació de las presents en avan, comparegan, si comparèixer voldran per si o son llegítim procurador, devan nos y nostra Cúria per a deduhir de son dret, y altrament respòndrer y satisfacer al exposat per dit Guillem Soler, àlias Tolse, pues que de lo contrari, pasat dit termini se proseguirà en dita causa y sos mèrits fins a sentència difinitiva, y sa total execució inclusive ab citació de tots actes y solitas comminacions adversas en res no obstant, més contumàcia exigint inibint per so a tots, y sengles batlles, y oficials predits del coneixament de dita causa, y mèrits de ella abdicant-lo, per dit efecte, en tot lo poder y jurisdicció, baix decret de nullitat, de tots los actes fahedors. Dat en la Ciutat de Urgell, als nou de octubre de mil set-cents setanta-set.

Vist Martí judex. Escrivà de la cúria de ditas Valls. Esteve Guarda y Ninou, notari

Concorda ab son original de que fas fe.

Esteve Guarda y Ninou, notari.

Document 3

Andorra la Vella, 23 d'agost de 1838 (9 de setembre del 1625)

Certificat del notari Pere Calvet Serdàña que dona fe d'una escriptura del 9 de setembre del 1625 sobre una concòrdia del mas de Tolse amb els homes de Sant Julià de Lòria resultant d'una visura entre els comissionats de Tolse, amb exprés consentiment de l'administrador del Seminari d'Urgell, i els comissionats del Comú de Sant Julià de Lòria sobre unes boigues. El representant del Seminari mostra una còpia del 1260 de la donació de Tolse al monestir de

Sant Sadurní de Tavèrnoles per part d'un comte anomenat Miró. La concòrdia estableix que els homes de Sant Julià de Lòria no podran péixer, boïgar, llenyar i empruiar dins del terme de Tolse. Els habitants de Tolse podran fer-ho als comunals de Sant Julià.

ANA, ACSJ, 875.

Pere Calvet y Serdaña, notari públich de la vila y valls d'Andorra.

Certifico, que per mans de l'honorable cònsol majó de la parròquia de Sant Julià, Bonaventura Riba /a/ lo Sacases, se me ha posat de manifest una certificació, que a la lletra és com se segueix:

Thomàs Palmitjavila y Areny, per la autoritat ordinària notari públich del lloch de Encamp y valls de Andorra, certifico y fas fe, que per a mans de Simon Canturri, àlias Bou, pagès del lloch de Fontaneda, parròquia de Sant Julià, com a comissionat que afirma ser del Quart de dit lloch de Fontaneda, se me ha presentada y exivida una escriptura de concòrdia sobre la partida del mas de Tolse ab los hòmens de Fontaneda, que a la lletra és del tenor següent: Universis et singulis fidem facio, ego Josephus Dalmau, auctoritatibus apostolica atque regia, notario publico Civitatis Urgelli scribaque Curies et negotiorum domus Seminarii Urgellii, et eo homine segens scripturas publicas, et privatas in archivo scripturarum dicte domus repositas et bene custodiatas. Quod in eodem archivo et in scripto dicto de Andorra inveni quoddam instrumentum thenoris sequentis:

Hoc est exemplum bene et fideliter sumptum in Civitate Urgelli a quodam publico et autentico instrumento, non viciato, non cancellato, nec non aliqua sui parte suspecto thenoris sequentis:

Hoc est translatum bene et fideliter sumptum in villae Andorrae Veteris, die decima quarta mensis octobris anno a nativitate Domini millesimo sexcentesimo trigessimio a suo vero originali in quadam publica papirea contento et scripto in Scrivania Vallium Andorrae recondito cuyus aprissde thenor talis est:

In Nomine Domini, com fos qüestió littae y contravèrcia de llarch temps part comensada entre Pere Casanoves àlias Tolse y Ramon Busquets àlias Tolse, sogre y gendre, del

mas Tolse, parròquia de Sant Julià de una part agents, y los magnífichs cònsols, consellers, y consell de la dita parròquia de Sant Julià de Lòria, valls de Andorra y Bisbat de Urgell part altra defendents. Y assò acerca de certa queixa y agravi pretenent dits Tolses de péixer, y pasturar, y lleñar los particulars de dita parròquia de Sant Julià dins los àmbits, jurisdicció, y rodalia del mas de Tolse, entenen que no ho podien fer sens gran agravi de ells y sos successors, los dits cònsols de dita parròquia de Sant Julià, entenen o podien fer per estar-ne en posesió de molts anys sobre totes les quals perteses, demandes y agravis, se eran conferits moltes vegades devant la magnífica Cort de les valls de Andorra sens averi nunca declarat. E com per evitar y llevar tota manera de qüestions y letigís y altres danys e inconvenients, que en lo esdevenidor se porian inseguir venint a tracte y concòrdia de la una part y de consentiment de la altra, y dits Tolses de exprés consentiment del molt reverent mossèn Juan Custurer, beneficiat en la Iglèsia Catedral de Urgell, y al present del Seminari de la Ciutat de Urgell, rector, y per consegüent administrador de les rendes y altres emoluments de dit monestir y abadiat de Sant Serni de Tabernoles; de que dit terme de Tolse, y de allí ahon era la dita qüestió y pretesas fos vesurat per personas expertas y neutrals en ditas cosas assignant per adassò y anomenar las personas infrascritas per al dia y hora present, a saver és, per part dels dits Tolses al ilustre señor Joseph Garriga, en drets doctor, ciudadà de la Seu de Urgell, lo dit mossèn Juan Custurer, lo honorable Bernat Torner, batlle del lloch de Anserall, y Ramon Pallerès de dit lloch de Anserall, y per part dels hòmens de Sant Julià los honorables Andreu [en blanc] de Sant Julià, Pere Antoni Nagual del lloch de Nagual, Pere Nagual de dit lloch de Sant Julià, Anton dit Palmitjavila y Jaume Gastó del lloch de Fontaneda, tots de la parròquia de Sant Julià de Lòria, tots los quals sobrenomenats, instats y demanats per las parts se són conferits personalment un dijous entre vuit y nou hòrens de la matinada juntament amb lo notari y testimonis infrascrits en la collada nomenada lo alt del Rep, que és terra tinent, cultia y terme de Fontaneda, y aygua vessant de part del migdia del terme de Tolse y de la Muxella. Y ajuntats en la dita collada del Rep hont Ramon Tolse Busquets com agent comensà de proposar sa demanda,

dient y exposant que en dita collada del Rep entenie entrave lo terme de Tolse de la part de tremuntana, y que vaixaba aigua vessant tot camí de la Muxella dret a uns noguers grans, que hi ha en lo dit torrent, y de aquí tiraba enllà y hamunt en un puix de roca que y ha dejús las pardinias y cortical de Gastó de la Muxella (sic), y de aqueix puix dret al torrent de Buló, y fins a Balira al final del prat de Andreu Pal, que és estat de Folch de Juberrí, y que unes bohigues, que havien fetas y bogadas lo any present al dit coll del Rep a la part de Tolse, eran en dit son terme de las quals entenia tirar lo ters del blat, y los hòmens de la parròquia de Sant Julià, negant totalment sa demanda y proposició, digueren y respongueren que antenian que dites boïgas eran en lo terme propi de Sant Julià, y no gens en lo terme de dit mas de Tolse per estar-ne en posesió de boïgar y pasturar de aqueix solar que memòria de hòmens no trobaria en contrari.

Y sobre las pretesas demandas y respostes, lo dit mossèn Juan Custurer feu ostenció de una còpia de la donació habie fet un tal compte Miró del mas de Tolse al monastir de Sant Cerni de Tabernoles en data del any mil dos-cents seixanta. La qual donació designava la rodalia y terme de dit mas Tolse, la qual rodalia comensaba a la part de solixent ab riu Negre ahont se junta ab lo riu Pedrós, y de dit riu Negre designava costa amunt a l'alt del Rep, y de dit alt del Rep al riu Moixella sobre lo baixader, de aquí en avant fins a Balira com està ja dit en la proposició de dit Tolse, y per quant de dit alt és al coll del Rep nos podia ben véurer ni deslluir lo dit solà dejós del coll del Rep, ni trobades creus, segells, ni fites que puguessen donar-los llum ni camí per a sanear-se de la veritat, ni tampoch lo acte de dita donació fes menció alguna de creus ni altres señals, se determinà que tots los prenombrats baixassen al dit de la Moxella, ahont també se feu moltes diligèncias en cercar señals y fites, y tampoch se ni trobà alguns. Y del dit riu, las demàs terres que y ha més enllà de dit riu de Gastó de Fontaneda, de las quals se miraban y vejian dit solà y bohigas fetas en aquell, ahont per no trobar-se señals de la divisió de dits termes se tingué algunas competèncias de com lo dit terme se podria partir y dividir, y de dit coll del Rep haont se habie de entendre que habie de baixar al riu de la Moxella per quant dit Tolse deie pasaba tot camí des del coll del Rep dret al cortical de

Gastó y pardinias de la Moxella. Y dits hòmens de Sant Julià entenian que de dit coll del Rep baixava dret havall ha dit torrent, y vehent que nunca se igualaban de ells a ells ditas parts, dit senyor Garriga proposà debant las ditas parts, y demés assistens que a ell li aparexia, per evitar qüestions, letigis y debats entre las ditas parts, se posàs en mà de quatre personas neutrals y no interesadas en ditas coses. La qual proposició aprobaren las ditas parts y per adassò foren elegits lo dit senyor doctor Garriga, Bernat Torner de Anserall, Andreu Pal y Pere Nagual de Sant Julià, Ramon Pallerès de Anserall, y Macià Ribot de les Caldes de Andorra, tots los quals habent mirat y designat lo dit terme tots de un acort resolgueren se fes una creu al cap del coll del Rep, y de aquí se fes altra creu en una roca blanca redona grosa que y ha més avall en lo solà, y de dita roca blanca vingués a una roca que és sobre un montón de terra que té una cana ho més de alt, poch amunt de una font que hi ha en lo dit torrent de la Moxella, ahont fessen altra creu, y de aquí dret ha la dita font ahont habian de posar altre seña, y de qui dret enllà al final de les terres de Gastó de Fontaneda, dret al puy que es dejós dit cortical de Gastó y pardinias de la Moxella haont habian de fer altre seña, y de aquí dret al torrent de Bulló, y riu de Balira, los quals señals haguessen de fer dit Tolse y hòmens de Sant Julià. Més avant concordaren amigablement ditas parts, que de aquesta hora en avant en tot temps esdevenidor dels dits señals, creu y fites en enllà y aball vers la part de Tolse ninguns hòmens de la parròquia de Sant Julià puguen bohigar, lleñar, péixer, emprivar, ni pasturar, ni tampoch dit Tolse y los seus puguen en dit temps esdevenidor entrar a pasturar, llenyar, ni boïgar en tots los solans de Fontaneda, salbo emperò que dit Tolse y los seus podran fer anar pasturar los vestiers gros y menuts per les herbes comunes com hun dels habitants de dita parròquia de Sant Julià. Y sempre y quant que vestir de dit mas Tolse passaran més avant de dits señals y tampoch dits hòmens de la parròquia de Sant Julià al terme de Tolse se imposan ditas parts graciosament y qualsevol de aquellas ban de la parròquia, y assò tantas quantas vegades se trobarà esser fet lo contrari, dels béns dels contrafaents exigidors. La qual concòrdia és estada feta, firmada y jurada per las ditas parts y quiscuna de aquelles, així com ha cadascú tocava, y tocar podie en lo esdevenidor,

so és, per lo dit Ramon Bosquets àlias Tolse de una part, y per los sobre nomenats y deputats per lo Consell de la parròquia de Sant Julià de part altra. Tots los quals y cualsevol de ells han promès, y jurat ha Déu nostre Señor y als seus sagrats evangelis en poder del notari infrascrit vel publica et autentica persone que tindran y servaran tenir, y servir faran tot lo demunt dit y en res faran, ni fer faran lo contrari sots obligació de tots y sengles béns seus, so és, dit Tolse dels béns seus y los dits deputats de dita parròquia béns de aquella y singulars de dita parròquia. Fet és estat en lo dit terme de la Muxella, parròquia de Sant Julià de Lòria, valls de Andorra, Bisbat de Urgell, en una feixa de terra de Gastó de Fontaneda, devant de la font del riu de la Muxella, vuy dijous als onse dies del mes de setembre any de la nativitat de Jesucrist Señor nostre mil sis-cents vint y sinch. En los quals juntament concòrdia y promissió foren presents per testimonis los honorables Ramon, batlle de la Ciutat de Urgell, Juan Subirà del lloc de Sant Julià menor de dias, y los dits Ramon Pallerès y Bernat Torner de Anserall, tots del Bisbat de Urgell.

Sig(+)num mei Petri Antoni Rossell loci de la Aldosa parroquia de la Massana, auctoritate comdominorum vallium Andorrae nottarii publici et ordinarii dictarum vallium qui hoc presens transuntumo ha sua originali sumpsi una cuius melius veridice comprobare scribere facio et clausuli requisitus. Sig(+)num Josephi Artigalas auctoritatibus apostolica et regia Civitatis Urgelli nottarii publici. Hoc exemplo testis: Sig(+)num mei Josephi Rabassa, auctoritate apostolica et regia nottarii publici Civitatis Urgelli, qui huius modi exemplum.

Sig(+)num Josephi Dalmau, auctoritatibus apostolica et regia, nottarii publici Civitatis Urgelli, qui huius modi exemplum a suo vere originali sumptum testificatum que ut supra parent exempla vel scribere fecit, et requisitus clausit die XX Juli M D CC X I I et ut de premissis manu propria scriptis in studio et exempla ab omnibus plena impeditiro fides.

Ego idem Josephus Dalmau nottarius et scriba supra memoratus hic me subscribo: Certifico lo baix firmat de que com lo present altre és extret de una còpia extreta del manual de la casa del Semenari de la Ciutat de Urgell feta certificació jun lo doctor Anton Casany, nottari y scriba de la casa del Semenari de la Seu de Urgell, lo dia 24 de novembre de 1718. Ita est doctor Miquel Folch, vicari perpetu de la iglèsia de Sant Julià de Lòria. Com tot lo referit es aixís de veure y resulta de son original a què me remeto. Y per a què cònstia ahont convinga a instància del dit Simon Canturri com a tal comissionat, dono la present certificació escrita de la mia pròpia ma, que signo y firmo ab mon solit y acostumat signe als dos dias del mes de juny del any mil vuit-cents trenta y dos: En testimoni (+) de veritat. Thomàs Palmitjavila Areny, per la autoritat ordinària notari públich del lloch de Encamp y valls de Andorra.

Y per a que conste con referència a dit original ahont convinga, dono lo present que signo y firmo en la vila de Andorra als vint y tres dias del mes de agost del any mil vuit-cents trenta y vuit.

Es testimoni (rúbrica) de veritat.

Pere Calvet y Serdaña, notari.